

KLESTENITZ TIBOR

A KATOLIKUS NAGYGYŰLÉSEK ELŐZMÉNYEI
MAGYARORSZÁGON*

A katolikus nagygyűlések műfaja német nyelvterületen született meg 1848-ban. A népek tavasza, a forradalmi hullám által elbizonytalanított német klerikusok és laikusok Mainz városában gyűltek össze, hogy a „katolikus parlament” fórumán megvitatásuk az egységes közéleti fellépés lehetőségét. Az esemény hamarosan intézményesült, majd az egész világban elterjedt – Németországban pedig a rendszeresen megrendezett Katholikentag még ma is szerves része a közéletnek. A nagygyűlések a modernitás kihívásaira adott válaszként jöttek létre, azért, hogy a katolikusok a terjedő vallási közömbösséggel és az antiklerikalizmussal szemben erőt demonstráljanak.

A nagygyűlések 1900-ban jelentek meg intézményes formában Magyarországon is, és a hazai katolikus közélet legfontosabb eseményei közé emelkedtek. 1947-ig, a regionális gyűléseket nem számolva, 33 rendezvény megtartására került sor. Ennek ellenére a téma a hazai egyháztörténet – és köztörténet – kevésbé ismert fejezetei közé tartozik. A nagygyűlések első rendszerező áttekintését Adriányi Gábor végezte el,¹ munkája azonban, mivel külföldön, a források jelentős részétől elzárva készült, nem törekedhetett a teljességre.² A kutatók érdeklődése a téma iránt csak az elmúlt években élénkült meg igazán: elemzések születtek például a rendező szervezetekről,³ a forráskritikai problémákról,⁴

* A tanulmány az OTKA NK 83 799 számú kutatási programjában készült.

1 *Gabriel Adriányi*: Fünfundzwanzig Jahre ungarischer Kirchengeschichte 1895–1945. Aurora, Mainz, 1974. 42–52, 81–90.

2 Nagyrészt ezt a kutatást vette alapul két másik összegzés is. *Szögi László*: A katolikus nagygyűlések Magyarországon. In: Egyházak a változó világban. Szerk. Bárdos István–Beke Margit. Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata – JAMK, Esztergom, 1991. 509–512.; *Gergely Jenő*: A katolikus egyház története Magyarországon, 1919–1945. ELTE BTK, Budapest, 1997. 124–130.

3 *Csibi Norbert*: Az első vidéken tartott országos katolikus nagygyűlés (1907 – Pécs). In: Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16–20. században. Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet–Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Pécs–Budapest, 2014. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis X.) 487–514.; *Gianone András*: Hagymány és megújulás a XXIV. Országos Katolikus Nagygyűlésen. In: Ugyanott. 445–462.; *Klestenitz Tibor*: Szalongyűlések vagy ősi hagyományok? A katolikus nagygyűlések meghonosítása Magyarországon. In: Ugyanott. 463–486.; *Csibi Norbert*: Adalékok az első világháború előtti magyar katolikus nagygyűlési határozatok végrehajtásának történetéhez. In: Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára. Szerk. Klestenitz Tibor–Zombori István. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2015. 131–142.

4 *Gianone András*: Nyisztor Zoltán és az utolsó katolikus nagygyűlések. In: Ugyanott. 155–172.

Prohászka Ottokár szerepléséről,⁵ az eseménysorozat művelődéstörténeti⁶ és médiatörténeti vonatkozásairól.⁷

A szakirodalomban elfogadott nézet szerint a magyar katolikus nagygyűlések az 1890-es évek egyházpolitikai küzdelmére adott egyházi reakció részeként, egyfajta védekezésként jöttek létre. Az összefüggés természetesen fennáll, azonban a rendezvénytípus hazai megjelenése és intézményesülése nem magyarázható egyedül a belpolitikai eseményekkel. A világegyház fejlődése, a nemzetközi példák ugyanis már jóval az egyházpolitikai küzdelem kirobbanása előtt is hatással voltak a hazai klerikusokra, akik közül néhányan – elvi megfontolásokból – szükségesnek látták volna a rendezvény meghonosítását. A következőkben ezért áttekintem, hogyan vélekedek a magyar katolicizmus képviselői a nagygyűlések intézményéről az egyházpolitikai küzdelmet megelőző évtizedekben, és bemutatom azokat a próbálkozásokat, amelyek a nagygyűlések hazai megismertetését és meghonosítását célozták.

KORAI KAPCSOLÓDÁSI PONTOK A NÉMET NAGYGYŰLÉSEKKEL

Az első érintkezési pontot az Ausztria területén tartott német katolikus nagygyűlések jelentették, ahol időnként a Habsburg Birodalom többi országából is megjelent néhány delegált. (A Német Császárság 1871-es létrejötté előtt a nagygyűlések természetesen „össznémet” eseményeknek számítottak.)

A házigazda 1850-ben Linz városa volt, ahol a münsteri Friedrich Michelis professzor cseh és magyar nyelven is köszöntötte az onnan érkező vendégeket és együttműködésüket kérte a nagygyűlés munkájában.⁸ 1853. szeptember 20–22 között Bécs volt a házigazda. A nagygyűlés a császár teljes támogatását élvezte, amit jelez, hogy a tanácskozásokat Ferenc József meghívása nyomán a Hofburgban tarthatták. A császárvárosban

-
- 5 *Fazekas Csaba*: Prohászka Ottokár a XIII. Országos Katolikus Nagygyűlésen, 1920. október. In: A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére. Szerk. Baráth Magdolna–Molnár Antal. Magyar Országos Levéltár, Budapest – Győr, 2012. 417–430.; *Fazekas Csaba*: Prohászka Ottokár a XVI. Országos Katolikus Nagygyűlésen, 1924. október. In: Prohászka-tanulmányok, 2009–2012. Szerk. Mózesy Gergely. Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár, 2012. 153–174.; *Klestenitz Tibor*: Prohászka Ottokár a komáromi és a pozsonyi katolikus nagygyűlésen. In: Ugyanott. 114–131.; *Mózesy Gergely*: Prohászka Ottokár a katolikus nagygyűléseken. In: Prohászka-tanulmányok, 2012–2015. Szerk. Mózesy Gergely. Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár, 2015. 84–120.; *Klestenitz Tibor*: Mellékszerepben. Prohászka Ottokár fellépése a katolikus nagygyűlések szakosztályi és egyesületi ülésein. In: Ugyanott. 121–139.; *Klestenitz Tibor*: Prohászka Ottokár az 1921-es német katolikus nagygyűlésen. In: Ugyanott. 144–165.
 - 6 *Csibi Norbert*: Országos katolikus nagygyűlések Magyarországon az első világháború előtt (különös tekintettel a társadalomszervezés és a közművelődés kérdéseire). Doktori disszertáció. Pécs, 2015.
 - 7 *Klestenitz Tibor*: A katolikus nagygyűlések mint médiaesemények a dualizmus korában. In: A médiatörténet és az egyháztörténet metszéspontjai. Tanulmányok. Szerk. Klestenitz Tibor. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2015. 45–58.; *Csibi Norbert*: A sajtóügy aktuális kérdései a magyarországi katolikus nagygyűléseken. A 19–20. század fordulója. In: Ugyanott. 59–82.; *Gianone András*: A nyilvánosság és az Actio Catholica a katolikus nagygyűlések tükrében. In: Ugyanott. 83–96.
 - 8 *Johannes B Kießling*: Geschichte der deutschen Katholikentage. I. köt. Aschendorff Verlag, Münster, 1923. 276.

éppen számos magyar püspöki tartózkodott, akik ekkor adták át az uralkodónak a szent koronát (amelyet a menekülő Kossuth Lajos még 1849-ben rejtett el).⁹

A magyar klérus képviselőjében Fogarasy Mihály választott püspök részt vett és fel is szólalt a nagygyűlésen. Előadását a „jó könyvek” kiadására és terjesztésére alakult Szent István Társulatról szóló beszámolóval kezdte, és hangoztatta, hogy ezt hasonló okokból hozták létre, mint a német egyházi egyesületeket. Magyarországon a katolicizmus, amelyet egykor a török uralom és az azzal megjelenő protestantizmus veszélyeztetett, ma már ismét virágzik Szent István jogos utódainak, a Habsburgoknak köszönhetően. Végül kijelentette, Magyarország a koronával együtt testvéri csókját hozza a német népek is, és hogy a nagygyűlés a *Patrona Hungariae* műve, akinek a tiszteletében minden katolikus egyesül.¹⁰

1856-ban Linzben ismét sok vendég jelent meg Csehországból és Magyarországról, és ismét voltak magyar felszólalók.¹¹ Ehrenreiter György rajkai plébános „élénk színekkel festette le” az esztergomi bazilika előző évben tartott felszentelésének jelentőségét, majd összevetette az egykori egyházi állapotokat a jelen fellendülésével, végül a császárt éltette és áldást kért az uralkodóházra.¹² Kronperger Antal a Szent István Társulatról, Kubinszky Mihály kalocsai kanonok pedig a magyarországi hitéletéről tartott beszámolót.¹³ 1864-ben a bajorországi Würzburgban ismét volt egy magyar hozzászóló, egy bizonyos Mayer Károly ügyvéd, aki egyebek mellett a hazáját a nemzetiségi széthúzás miatt fenyegető veszélyekről beszélt.¹⁴ Mayer egyébként néhány nappal korábban a második mecheleni katolikus kongresszuson is részt vett, ahol az egyház magyarországi helyzetéről számolt be. A belga sajtó szerint jó és tanulságos előadást tartott, amelyben azt bizonyította, hogy sem rend, sem szabadság nem képzelhető el vallás nélkül.¹⁵

Ezek az alkalmak hozzásegítették a magyar klérust ahhoz, hogy képet alkothasson magának a nyugat-európai katolicizmus újításairól. 1857-ben például a *Religio* hasábjain némi csodálkozással számoltak be a salzburgi érseknek az azévi nagygyűlésen tartott beszédéről, amely a katolikus egyesületek fontosságát hangoztatta. „Maga ezen állítás egy főpásztorról föladva elég gondolkozni valót ad és meggyőz arról, hogy a katolikus egyletek a méltóságos püspöki kar előtt legjobb becsületben állanak” – írták.¹⁶ Elismerést váltott ki, hogy a nagygyűlések formája a zsinatok mintáját követte, hasznos tárgyakat vitattak meg, az eseményeket pedig jeles szónoklatok, egyháziasság, méltóságteljes hangnem jellemezte.¹⁷ A lap szerzője 1863-ban annak a reménynek adott hangot, hogy „nekünk is lesznek alkalmas időre szabott nagy gyűléseink”.¹⁸

9 Ugyanott. 288–289.

10 Wiener Zeitung 1853. szeptember 22.

11 *Kießling, J. B.*: i. m. 366, 368.

12 Wiener Zeitung 1856. szeptember 25. 2.

13 *Religio* 1856. október 1. 217.

14 *Kießling, J. B.*: i. m. 398.

15 *Religio* 1864. október 1. 218–219.

16 *Religio* 1857. szeptember 30. 226.

17 *Religio* 1864. október 1. 217.

18 *Religio* 1863. október 7. 231.

HAZAI SZERVEZÉSI KÍSÉRLETEK 1870 ELŐTT

Magyarországon ugyanakkor a német minta csak 1867, a polgári alkotmányosság helyreállítása után kezdte komolyabban felkelteni a katolikusok szélesebb köreinek érdeklődését. A felelős kormány felállításával az egyházpolitika intézésében ismét fontos szerep jutott a liberális politikai elitnek, ami adott esetben kockázatokkal is járhatott az egyházi hierarchia számára. Ezt jól mutatja, hogy Tisza Kálmán 1868-ban határozati javaslatot nyújtott be a polgári házasság bevezetéséről az országgyűlésnek, Irányi Dániel pedig 1869 nyarán már egyenesen az általános vallásszabadságról terjesztett be törvényjavaslatot.¹⁹

Mindenek következtében felértékelődött a hívők önszerveződésének gondolata. Az első kezdeményezés a Szent László Társulat soraiból érkezett, amely 1861-ben jött létre a külföldi magyarok hitéletének és nemzettudatának erősítésére. A szervezet megalakulását követően azonnal felvette a kapcsolatot a német testvéregyesületekkel, és 1864-ben hivatalosan is bemutatkozott az ekkor Trierben tartott német nagygyűlésen.²⁰ A társulat második elnöke, Peitler Antal József váci püspök szerette volna minél ismertebbé tenni a szervezetet, ezért német mintára vándorgyűlések tartását vette tervbe.²¹

A Társaság ezért 1868-ban Győrben tartotta közgyűlését, amelyen tekintélyesnek számító, ötszáz fős közönség vett részt, köztük számos arisztokrata, mint Cziráky János és Apponyi Albert. Ők később is fontos szerepet játszottak a katolikus önszerveződési kísérletekben.²² Peitler megnyitójában hangot adott reményének, a társulat működése idővel olyan lendületet vesz, hogy „abból oly kath. nagygyűlés válhatnék, milyenek Ausztria, Németország[ban]- s Belgiumban évek óta tartatnak, s melyeken jeles értekezések s eszmecsere által a kath[olikus]. hitélet terjesztésére, a ker[esztény]. fegyelem, nevelés, irodalom emelésére, a rakoncátlan sajtó mérges kifakadásai[nak]- s hazug rágalmainak ellensúlyozása s az egyház jogainak oltalma érdekében a legcélszerűbb rendszabályok állapíttatnak meg”. Ezért arra kérte a résztvevőket, hogy komolyan gondolkozzanak erről az eszméről.²³

A gyűlésen két álláspont alakult ki. Kubinszky Mihály kanonok azt javasolta, hogy a társulat közgyűlése már a jövő évben alakuljon katolikus nagygyűléssé. Őt támogatva Danilovics Mihály kassai kanonok német és belga mintára az egyesület „katolikus nagy társulattá” való átalakítását indítványozta. Tóth Bálint királyi tanácsos viszont feleslegesnek tartotta az átszervezést, ő ugyanis a nagygyűlések összehívását egy reménybeli új szervezettől, a katolikus autonómiától várta, amelynek előkészítése ekkor már folyamatban volt. A közgyűlés végül Cziráky János középutas indítványát fogadta el, amelynek értelmében a választmány tanulmányozza a külföldi katolikus egyletek alapszabályait, nyomon követi az autonómia fejlődését, és a következő közgyűlésre tervezetet készít arról, hogyan lehetne a társulattól függetlenül egy „nagy katolikus gyűlést” egybehívni.²⁴

19 *Herger Csabáné*: Polgári állam és egyházi autonómia a 19. században. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2010. (Habsburg Történeti Monográfiák 10.) 233.

20 Das Vaterland 1864. szeptember 20. 2; Religio 1864. október 1. 217.

21 *Szemes József*: A Szent László Társulat története 1861–1941 Egyházmegyei Könyvnyomda, Veszprém, 1942, 33.

22 *Kereszturi*: A Szent László Társulat vándorgyűlései. Religio 1868. október 14. 244–245.

23 A Szent László Társulat 1868. szeptember 22. és 23-án Győrött tartott VI. közgyűlésének jegyzőkönyve. Athenaeum, Pest, 1868. 34.

24 Ugyanott. 19–21.

1869 júliusában a választmány bizottságot küldött ki, amely igen energikusan látott munkához, és alapszabály-tervezet készített a jövőendő nagygyűlés számára. Ez az évenként más városban tervezett eseménysorozat célját – szigorúan a német mintát követve – a hithez való ragaszkodás kinyilvánításában látta, és kizárta a politikai kérdések megvitatásának lehetőségét. A tervezet hat állandó szakosztály (hitéleti, jótékony-sági, oktatás-és nevelésügyi, művészeti, sajtóügyi, valamint alaki kérdésekkel foglalkozó) alakításával számolt.²⁵ A bizottság indítványozta továbbá, hogy a Szent László Társulat intézkedjen nagygyűlés megtartásáról 1869-ben.²⁶

Ez a határozatosság a jelek szerint óvatosságra intette a Társulat vezetőit. A Társulat következő, Pécsen tartott gyűlésén a kérdés továbbra is izgatta a kedélyeket.²⁷ Peitler püspök megnyitójában ismét a nagygyűlés megrendezése mellett emelt szót. Azonban egyúttal felvetette a kérdést: mit óhajt a közgyűlés, a nagygyűlést vajon már most, az autonómia létrejötte előtt kívánatosnak tartja-e, és a társulat tagsága maga kíván-e cselekedni, vagy inkább néhány lelkes, buzgó katolikust bíz meg a szervezőmunkával.²⁸

A püspök óvatosságát elsősorban jogi aggályok magyarázták. Peitler a közgyűlésen is felhívta rá a figyelmet, hogy a vállalkozás túlnő a társulat alapszabályban rögzített céljain. Huszár Ferenc alelnök, udvari tanácsos szintén úgy vélte, csak akkor hívható össze a nagygyűlés, ha a társulattól független személyiségek kezdik el a szervezést. A közgyűlés határozatában a nagygyűlés megvalósítását fontosnak nyilvánította, „már azért is, hogy legyen testület, mely a katolikus keresztény tevékenységnek összes ágait mintegy központosítva képviselje s ezek érintkezésének központjául szolgáljon.” Ezért a bizottság által kidolgozott alapszabály-tervezetet „a társulattól független vezérférfiak” figyelmébe ajánlotta.²⁹

Az általánosságban mozgó, óvatos határozat, amely éles ellentétben áll az előző év lendületével, jól tükrözi a társulat helyzetének megrendülését. A pécsi közgyűlésről a világi tagok, támogatók jelentős része távol maradt ugyanis – ez kézzel foghatóvá tette azt a nyugtalanságot, amelyet az első vatikáni zsinat előkészületei Magyarországon is kiváltottak. Az egyház kormányzásának központosítására vonatkozó elképzelések és az ultramontanizmus szellemének erősödése itthon is elvezetett a világi közvélemény elidegenedéséhez. Ez a Szent László Társulat helyzetét is megingatta, hiszen elvesztette világi pártolójának jelentős részét, ami a tagdíjak vészes csökkenésében is megmutatkozott.³⁰ Noha a következő, 1871-es közgyűlésen Kubinszky Mihály azt javasolta, hogy a társulat kölcsönözze morális támogatását a katolikus nagygyűlések létesítéséhez, a delegáltak újra a pécsi döntést erősítették meg.³¹

Az egyetemes egyházpolitika fordulata tehát időszerűtlenné tette a nagygyűlések meghonosítását. Az első autonómiakongresszus 1871-ben szintén sikertelenül ért véget, ami a klérus szemében szintén azt bizonyíthatta, hogy még nem érkezett el az idő a világi hívők erőteljesebb bevonására az egyház belső életébe.

25 Alapszabály-tervezet a katolikus nagygyűlés szervezésére Magyarországon. Kertész József nyomása, Pest, 1869.

26 A Szent László Társulat 1869. szeptember 14. és 15-én Pécsen tartott VII. közgyűlésének jegyzőkönyve. Athenaeum, Pest, 1869. 11.

27 Religio 1869. szeptember 29. 204–205.

28 A Szent László Társulat 1869. i. m. 31–32.

29 Ugyanott. 12–13.

30 Szemes J.: i. m. 38–39.

31 A Szent László Társulat 1871. május 31-én Pesten tartott VIII. közgyűlésének jegyzőkönyve. Hunyadi Máttyás Intézet, Pest, 1871. 10–11.

A KATOLIKUS ELVBARÁTOK KEZDEMÉNYEZÉSE

A következő kezdeményezés Lonkay Antal környezetéből indult ki, aki a Hunyadi Mátyás Irodalmi és Lapkiadó Intézet alapítójaként és a Magyar Állam című politikai napilap kiadójaként a katolikus sajtó meghatározó személyisége volt. 1877-ben az ő vezetésével harminc zarándok utazott Rómába, hogy „a vatikáni fogságban” lévő IX. Pius pápát „megvigasztalja” püspöki jubileumán.³² A résztvevők az esemény első évfordulóján gyűltek össze Balatonfüreden, hogy létrehozzák a Római Zarándok Szövetségét.³³

A kezdetben baráti társaságként működő szerveződés tagjai 1882. augusztus 23-án Orosházán tartottak vándorgyűlést, ahol egyesületet alakítottak, és felvették a Katolikus Elvbarátok Szövetsége nevet. Lonkay javaslatára elhatározták, hogy ezentúl a nagyvárosokban – a következő évben rögtön Budapesten – tartják gyűléseiket, és ezekre meghívják mindenkit, aki a katolikus ügyek iránt érdeklődik.³⁴ A résztvevők a hívők megszervezésére tett kísérlettel a hierarchia számára próbáltak támogatást adni, hiszen az országos politikában ismét sokan veszélyeztetve látták az egyház érdekeit. 1881. március 22-én ugyanis Pauler Tivadar igazságügyi miniszter a keresztények és izraeliták közötti, illetve a külföldön kötött polgári házasság tárgyában terjesztett be törvényjavaslatot. Bár ennek tárgyalása csak két év múlva kezdődött el,³⁵ az egyházpolitikai kilátások mégis aggasztották az Orosházán megjelenteket, és a megoldást egyesek a tömegbázis gyűjtésében látták. Agócs János kunfélegyházi esperes szerint például „a püspöki kar még bátrabban és hatásosabban fogna fölléphetni, ha háta mögött a kath[olikus]. népesség tömörült szövetségét látná.” Mások ugyanakkor aggódtak, hogy Budapest helyszínnek választása még korai, mert nem lesznek képesek elegendő támogatót felvonultatni. Lonkay azonban ezt nem osztotta, mert úgy látta, hogy már egy ötven fő részvételével folytatott „higgadt tanácskozás” is nagy sikert jelentene a fővárosban. Optimizmusához az is hozzájárult, hogy bejelentette: fővédnökük, Simor János hercegrímás az előző gyűlés kérésére már megerősítette, hogy támogatja a szövetség eszméjét.³⁶

A kezdeményezést pártolta egy kis folyóirat, a Katolikus Társadalom tulajdonosa, Mayer J. Arnó is, aki azt remélte, hogy a tömegek csatlakozásával a budapesti gyűlésen „minél tekintélyesebben” nyilatkozhat meg „a katolikus közérzület”.³⁷ Hamarosan azonban rálicitált az eredeti célokra: szeptember 10-én közzétett, Halaszthatatlan című cikkében már egy „általános katolikus szövetkezet” létrehozását követelte, amelynek minden hívő tagsági díj fizetése nélkül a tagja lehet. Ez – reményei szerint teljes összhangban a Katolikus Elvbarátok Szövetségével – fellép a szabadkőművesség, liberalizmus, szocializmus, kommunizmus, nihilizmus terjedésével szemben, demonstrál a polgári házasság, a felkezetnélküli iskolák, a vásár- és ünnepnapok megszenteltségtelenítése és az erkölcstelen sajtó ellen. Mayer követelte továbbá, hogy a keresztény elveket követő képviselők megválasztása érdekében lépjenek fel politikailag is. Emellett nyíltan antiszemita célkitűzéseket is megfogalmazott, például hogy a tagok kötelezzék magukat a „zsidóuralom” elleni fellépésre, megfogadva, hogy zsidóktól nem vásárolnak, és csak keresztény sajtót

32 Erről részletesen l. *Lonkay Antal: Az én első róm. utam és vaticani zarándoklatom 1877-ben.* Budapest, 1879.

33 Katolikus Társadalom 1882. szeptember 3. 1.

34 Religio 1882. szeptember 30. 211–213.

35 *Herger Cs.*: i. m. 235.

36 Religio 1882. szeptember 30. 211–213.

37 Katolikus Társadalom 1882. szeptember 3. 1.

olvasnak. Mayer a szervezés mikéntjéről is konkrét elképzelésekkel rendelkezett: amint a Keresztény Elvbarátok Szövetségéhez való csatlakozást a püspöki kar engedélyezi, a Magyar Állam és a Magyar Társadalom csatlakozási íveket ad közre, a szervezők befolyásos védnököket keresnek, majd központi klubot és vidéki fiókokat hoznak létre.³⁸ Mayernek – a tiszzaeszlári vérvád árnyékában megfogalmazott – radikálisan zsidóellenes követelése alkalmasak lehettek ugyan arra, hogy szélesebb körök érdeklődését felkeltsék, ugyanakkor az egyházi hierarchia egyértelműen elutasította ezt az antiszemita programot.³⁹

Mayer fellépése ugyanakkor bizalmatlanságot kelthetett a nagygyűlések intézménye iránt is. Jól mutatja ezt Haynald Lajos bíboros, kalocsai érsek óvatos magatartása. A következő hónapban Kalocsán tartott papi tanácskozmány résztvevői ugyanis katolikus nagygyűlés tartására tettek javaslatot. Haynald megdicsérte papjai buzgóságát, hangoztatta, hogy a nagygyűlések Nyugat-Európában üdvösnek mutatkoztak, ezért Magyarországon is szükségesek. Ugyanakkor a megvalósítást még nem látta időszerűnek: „Mire ha megérik az egyházi élet hazánkban s a kezdeményezés (mint ezt a külföldön is tapasztaljuk) magában a népben megindul, a főpásztorok bizonyosan mindent megteendének, mi a magasztos cél elérését elősegítheti; miért is a lelkeszkedő papságnak a népre ily irányú hatását örömmel üdvözlendi őeminenciája, most pedig buzdítja papjait, hogy azt, mi ez ügynek híveiknél való megvilágítására szolgálhat, buzgón teljesítsék; – a dolgot egyenesen kezdeményezni azonban ezen tanácskozmánynak főadata nem lehet.”⁴⁰

Az előjelek ennek ellenére kedvezőnek tűntek a Katolikus Elvbarátok Szövetségének számára, amelynek taglétszáma novemberre állítólag már meghaladta a 23 ezer főt.⁴¹ A szervezet december 4-én magánjellegű értekezletet tartott Budapesten, a piaristák nagytermében. A százhusz meghívottból „a zord idő ellenére” nyolcvanvan megjelentek, noha a meghívottaknak még a fele sem tartozott a Magyar Állam támogatói közé.⁴² A résztvevők egy bizottságot alakítottak, amelybe tudatosan olyan tagokat is beválasztottak, akik nem voltak tagjai a Szövetségnek, de azt remélték tőlük, hogy „esetleg Magyarország *katholikusainak egy nagygyűlésében, azaz egy katolikus nagygyűlésben* szívesen, kötelességszerűen hajlandók közreműködni”.⁴³

A Katolikus Elvbarátok Szövetségét Simor János, valamint az egri és a kalocsai érsekek is nyilvánosan a támogatásáról biztosította.⁴⁴ A nyitrai, a székesfehérvári, a kassai, a rozsnyói és a váci püspök szintén hasonló nyilatkozatot tett.⁴⁵ A Religio című lap szintén arról adott hírt, hogy „a legilletékesebb helyen” azt közölték egy munkatársával, hogy hasznos lenne a német nagygyűlések meghonosítása.⁴⁶ Mindezt betetőzte XIII. Leó 1883. március 8-án kelt levele, amely szerint a pápa örömmel fogadta az orosházi ülés jegyzőkönyvét, a hit megőrzését és az üdvös tanok terjesztését, és apostoli áldását adta a szervezkedésre.⁴⁷

38 Mayer J. Arno: Halaszthatatlan. Magyar Állam 1882. szeptember 10. 1.

39 Szabó Dániel: A Néppárt megalakulása. Történelmi Szemle 20. (1977) 2. sz. 181.

40 Religio 1882. október 4. 221.

41 Halász Mihály: 23 361. Katolikus Társadalom 1882. november 19. 1.

42 Lonkay Antal: A Kath. Elvbarátok Szövetsége ügyében. Magyar Állam 1883. július 28. 1.

43 Religio 1882. december 16. 387. (Kiemelés az eredetiben.)

44 Katolikus Társadalom 1882. november 19. 6.

45 Katolikus Társadalom 1882. november 26. Melléklet. 1.

46 Religio 1885. június 13. 374.

47 XIII. Leó pápa ösztönzése levele a Kath. Elvbarátok Szövetsége elnökségéhez. Magyar Állam 1883. március 18. 1.

A szervezők április elején arról értesítették a nyilvánosságot, hogy 1883. augusztus 22–23-án „nagy katolikus gyűlést” tartanak Pesten. Az előzetes követelések listája a pápa támogatását, a polgári házasság ellenzését, a vegyes házasságból származó gyermekek katolikus vallásának biztosítását, a tisztán egyházi iskolák megteremtését és a vasárnap megszentelését tartalmazta, továbbá azt a hangsúlyos követelést, hogy a katolikusok csak olyan képviselőket válasszanak, akik ezt a programot elfogadják.⁴⁸ A rendezvény elnöki tisztét gróf Cziráky János töltötte volna be.⁴⁹ A nagygyűlés megtartása különösen indokoltnak tűnhetett, hiszen Pauler házassági törvényjavaslatát májusban tűzte napirendjére a parlament.⁵⁰

1883 tavaszán azonban már jelentkeztek az első problémák: konfliktus robbant ki Lonkay Antal és Mayer J. Arnó között, miután az előbbi megpróbálta megszerezni magának a Katolikus Társadalom tulajdonjogát.⁵¹ Mayer ezt megakadályozta, majd hamarosan azzal vádolta meg vetélytársát, hogy monopóliumra való törekvése és agresszivitása sokakat távol tart a szervezkedéstől.⁵² A szakadás következtében Mayernek új imázst kellett felépítenie magának, ami a további radikalizálódás útjára vezetete. Májusban már a katolikus politikai ellenzékiesség állandósításával fenyegetett: „Agitáció ellenébe agitációt teszünk mi is. Mi is gyűlésezünk majd, mi is izgatunk majd, mi is bevonjuk az akcióba hívóink millióit – mi is hozunk határozatokat, mi is írunk petíciókat és mi is teendünk tiltakozásokat – ám lássa Tisza Kálmán: mily vihar lesz aratása annak a vetésnek, melyet jogtípró politikájának szele vetett el!”⁵³

A nagygyűlés megtartására végül nem került sor. Lonkay Antal július 28-án bejelentette, hogy az eseményt „nyomós okból” 1884-re halasztják. Azt állította, hogy a püspökök helyeslik céljaikat, és „az összes külső akadályok egy fő akadályban nevezhetőek meg, s ez a magas kormány még le nem győzött aggálya és bizalmatlansága.” A cikk szerint „atyai óhaj” – vagyis főpapi intés – volt a nagygyűlés elhalasztásának az oka. Lonkay ezért bejelentette, hogy tovább szervezkednek és meggyőzik a kormányt, hogy mindenben hű szövetségese lesznek, ami Isten törvényével nem ellenkezik.⁵⁴

A Katolikus Elvbarátok Szövetsége tehát a kormány hozzájárulását a hangvétel mérséklésével kívánta megszerezni. Mayer viszont tovább haladt a radikalizmus útján. 1883 augusztusában már egy katolikus párt alapításának ötletét vetette fel, amit egyenesen azzal indokolt, hogy az Istóczy Győző-féle antiszemita mozgalom nem tudja majd a „zsidóság romboló hatását” ellensúlyozni. A szerző vélekedése szerint a „zsidó érdekek” fő képviselője a liberalizmus – először tehát ettől kívánt megszabadulni, amire egyedül a katolikus politikát látta képesnek. Ezért katolikus párt alapítását kívánta, „mely nem ábrándozik új Palesztinákról, hanem megteszi azt, hogy a keresztény elvek és érdekek korlátai közé szorítja a zsidóság vagyoni- és erkölcsrontó törekvéseit”.⁵⁵ A nyíltan megfogalmazott antiszemita törekvések hiteltelenítették a kezdeményezést, ezért ezen az alapon nem lehetett eljutni a nagygyűlés megrendezéséhez.

48 *Gregorovics Nándor*: Olvasói levél. Új Katolikus Társadalom 1883. április 1. 11.

49 *Religio* 1885. május 9. 294.

50 *Salacz G.*: i. m. 1974. 72.

51 *Mayer J. Arno*: Nyilatkozat. Új Katolikus Társadalom 1883. március 18. 3.

52 Új Katolikus Társadalom 1883. április 15. 7.

53 Új Katolikus Társadalom 1883. május 20. 2.

54 *Lonkay Antal*: A Kath. Elvbarátok Szövetsége ügyében. Magyar Állam 1883. július 28. 1.

55 Új Katolikus Társadalom 1883. augusztus 13. 2.

PRÓBÁLKOZÁSOK AZ 1880-AS ÉVEK MÁSODIK FELÉBEN

A Breznay Béla teológus, egyetemi tanár által irányított egyházi folyóirat, a Religio szerkesztőségében szintén elérkezettnek látták az időt a szervezkedésre, azonban hangsúlyozottan nem pártpolitikai, hanem társadalmi alapon. 1884 januárjában a lap egyik szerzője kifejtette, eljött a cselekvés lehetősége, hiszen a „zsidó–keresztény házasság népszerűtlen törvényjavaslata következtében a katolikus egyház egyszerre egy egészen népszerű nemzeti mozgalom kellő közepén találja magát.” Arra hivatkozott, hogy a főrendi ház elutasító szavazásának támogatására százával adja aláírását a nép, ennek a spontán lendületnek pedig állandó szervezetet kell adni. (A katolikusokra lelkesítően hathatott, hogy a főrendi ház két alkalommal, 1883. december 14-én, majd 1884. január 12-én is elvetette a zsidó–keresztény házasságot lehetővé tévő törvényjavaslatot, amely így nem léphetett hatályba.)⁵⁶ Emellett a szerző már a munkásmozgalom lehetséges veszélyeire is felhívta a figyelmet: „Ne várjuk meg, míg iparosainkat a szocializmus kígyóölelése fogja egyletekbe toborzani?” – írta. Úgy vélte, ha csupán ötszáz társadalmi egyesület alakulna, akkor „impozáns Katolikus Nagygyűlést hozhatunk legközelebb össze.”⁵⁷ A lap – az elvállaltalanodási folyamatokra reagálva – egyfajta Hitvalló Társulat alakítását ajánlotta, amelynek tagjai tulajdonképpen arra vállaltak volna kötelezettséget, hogy elmélyült, tudatos hitéletet élnek. A voluntaristának ható elképzelés szerint minden egyes plébánián meg kellett volna alakítani ezt a társulatot, hogy fellépjen az elvilágiasodás terjedése ellen, illetve megalapozza az általános Katolikus Szövetséget és a katolikus nagygyűlést.⁵⁸

Ezekre az elképzelésekre a világegyház aktuális eseményei is komoly hatással lehetnek, amelyek a nemzetközi fórum megteremtésének irányába mutattak. Az 1863-ban és 1864-ben a belgiumi Mechelen városában tartott nagygyűlések már magukban hordozták a nemzetközi eszmecsere lehetőségét – hiszen ezeken francia, brit, német, amerikai katolikusok (köztük főpapok) is részt vettek. A rendezvény azonban a belga katolikusok belső vitái miatt végül nem intézményesült.⁵⁹

A nemzetközi katolikus összefüggéssel megteremtését célzó érdemi kezdeményezés végül a németektől indult ki. Az 1883-ban Düsseldorfban megtartott 30. német katolikus kongresszuson Ludwig Windhorst, a Centrumpárt vezetője, azzal érvelve, hogy a német nagygyűlés időközben egyetemes fórummá vált, felvetette egy nemzetközi katolikus egyesülés létrehozásának lehetőségét, amely megvédi az egyház jogait és szabadságát.⁶⁰ Hasonló következtetések levonására volt alkalmas XIII. Leó 1884. április 20-án kiadott *Humanum genus* kezdetű enciklikája, amelyben a szabadkőművesek egyházellenes összefogása elleni cselekvésre szólított fel, kijelentve: „Ily heves támadás hasonló viszszaütést követel: az összes jó embereknek ugyanis messze kiterjedő szövetségre kell lépniök, cselekvésre és imára.”⁶¹ A *Moniteur de Rome*, a XIII. Leó által 1881-ben megindított hivatalos egyházi lap⁶² vezércikke ezt egy egyetemes katolikus szövetség alakí-

56 *Herger Cs.*: i. m. 235.

57 Religio 1884. január 9. 1–4. (Kiemelés az eredetiben.)

58 Religio 1884. január 12. 2–3.

59 *Martin Spahn–Thomas Meehan*: Catholic Congresses. In: *The Catholic Encyclopaedia*. Vol. 4. Robert Appleton Company, New York, 1908. www.newadvent.org/cathen/04242a.htm

60 Új Katolikus Társadalom 1883. szeptember 23. 5.

61 XIII. Leó enciklikája a szabadkőműves szektáról. Új Katolikus Társadalom. 1884. május 3. 6.

62 *Umberto Benigni*: Periodical Literature (Italy). In: *The Catholic Encyclopedia*. Vol. 11. Robert Appleton Company, New York, 1911. www.newadvent.org/cathen/11683a.htm

tására való felhívásként értelmezte. A cikk szerint a cél elérése csak fokozatosan lehetséges, úgy, hogy a hívók vallási és társadalmi érdekeik védelmére kényszerülnek. Ahogy a különböző nemzetek katolikusai jobban megismerik egymást, csökkenni fog közöttük az ellenszenv, nő látóköriük. „A tapasztalatoknak ez a kölcsönös kicserélése idővel egész észrevétlenül bizonyos egyöntetiséget fog létrehozni a katolikusok gondolkodási és eslekvési módjában.” A nemzeti különbségek elmosódása nélkül egyensúlyi állapot fog bekövetkezni, ami az egyház javára válik, mert közös fellépést tesz lehetővé az antiklerikális kormányok ellen. Az egyetemes szövetség alapját a nagygyűlések jelentették volna, főleg a német nagygyűlések, amelyek lassan nemzetközi eseménnyé nőttek, hiszen itt már holland, belga, angol, osztrák, amerikai katolikusok is rendszeresen megjelentek. A cikk első lépésként a nemzeti nagygyűlések szélesebb alapokra helyezését sürgette.⁶³

A Religio szerzője igen fontosnak tartotta ezt a kezdeményezést, de felhívta a figyelmet arra, hogy Magyarországon tekintettel kell lenni az igen szerény lehetőségekre: „a házat nem a tetőnél kezdik építeni, hanem az alapnál!” A munkát a helyi egyleti hálózat és a saját országos nagygyűlés megteremtésével kell kezdeni, mielőtt egy világszövetségben való szereplés szóba kerülhetne – vélekedett.⁶⁴

1885 tavaszán a Religio, miután a Városligetben tartott országos általános kiállítás kapcsán számos társadalmi egyesület taggyűléseket szervezett (hiszen a tagság egy része amúgy is a fővárosba utazott), azt javasolta, hogy „legalább próbaképpen” meg kellene rendezni a katolikus társulatok országos kongresszusát.⁶⁵ Ezt az ötletet a Lévay Imre piarista rendfőnökhöz kötődő Veszprémi Közlöny szerkesztősége is támogatta, és azt sürgette, hogy a fővárosi katolikus lapok szerkesztői alakítsanak szervezőbizottságot az esemény előkészítésére. A bizottság levélben jelentse szándékát a prímásnak, majd minden plébániát szólítson fel, hogy delegáljon küldötteket. A rendezvény fő feladatának a budapesti és vidéki katolikus kör megalakítását tartották.⁶⁶

A Katolikus Elvbarátok Szövetsége a konkurens kezdeményezés megjelentetését jó egy hónappal követve ismét életjelet adott magáról. A Magyar Államban megjelent cikk arról számolt be, hogy saját nagygyűlésük megrendezése csak idő kérdése – hiszen amint a kormányzati aggályok elhárulnak, a püspökök nyíltan az ügy mellé állhatnak majd.⁶⁷ Ezzel párhuzamosan a Religio is jelentkezett egy felvetéssel, ami szerint az országos nagygyűlés rendezésének a katolikus egyesületeken kell alapulnia.⁶⁸ A mintát egyértelműen az 1870 előtti, „apolitikus” német nagygyűlések jelentették a szerkesztőség számára, amely közölte az ottani rendezvények alapszabályait.⁶⁹

A Veszprémi Közlöny május 31-i összegzése szerint tehát ekkor három elképzelés létezett a nagygyűlésről. Az első a Katolikus Elvbarátok Szövetségének terve volt, amely nagy apparátust mozgatót volna meg, a főpapi kar és az arisztokrácia részvételével számolt. Ezt a szerkesztőség nehéznek, sőt, a sikertelenség veszélye miatt kockázatosnak ítélte. Saját korábbi javaslatát a plébániák képviselőinek összehívásáról nem tartotta lehetetlennek, de belátta, hogy öt-hatezer ember megmozgatása szintén nehéz feladat. A szerkesztőség ezért saját ötletét elvetve végül a Religio javaslata mellett foglalt állást,

63 Új Katolikus Társadalom 1884. május 3. 2.

64 Religio 1884. július 5. 10.

65 Religio 1885. április 8. 224.

66 Veszprémi Közlöny 1885. április 28. 1.

67 Magyar Állam 1885. május 22. 1.

68 Religio 1885. május 23. 326–327.

69 Religio 1885. június 20. 386–387.

az ekkor létező mintegy ötven-hatvan katolikus egyesület képviselőinek kongresszusát véve tervbe.⁷⁰

A Religio azzal érvelt saját elképzelése mellett, hogy az 1871-es autonómiai kongresszus tanulsága szerint a hitélet elmélyítése nélkül a gyűlésezés nem hozhat eredményeket. Mivel azonban időközben fejlődésnek indult az egyesületi élet, ezért megérett az idő a nagygyűlésre. Az egyesületi kongresszus mellett érvelve idézte Paul Leopold Haffner mainzi kanonoknak a német kultúrharc tapasztalatai alapján 1882 novemberében írt levelét: „A szabad, időközönkénti gyűlések, melyekből politikai célok ki vannak zárva, sokkal könnyebben szervezhetők és kevesebb nehézségekkel járnak.”⁷¹

A Religio szerkesztője, Breznay Béla a cikk megjelenését követő napon levélben jelentette a Pauer János székesfehérvári püspöknek, hogy katolikus egyleti és társulati kongresszust szervez. Hat szakosztályt kívánt felállítani, és kérte, hogy a püspök a hitéleti és az oktatási szakosztályba mindenképpen küldjön képviselőket, mert ezeket ítélte a legfontosabb kérdéseknek. Pauer nem adott írásos választ a megkeresésre, csupán azt a tényt rögzítette, hogy személyesen beszélt a kérdéstről Breznayval.⁷² Ebből arra következtethetünk, hogy véleménye nem lehetett kedvező.

Breznay eljárása jól mutatja a hazai katolikus társadalmi szervezkedés legfőbb problémáját, a püspöki kartól való függést. Ennek jelentőségére a Veszprémi Közlöny is rámutatott: A hierarchia hatalmas befolyása miatt nem meglepő, hogy „hacsak a püspöki kar nem kezdeményez, és ki nem mond valamit, mi katolikusok minden ténykedéstől felmentve érezzük magunkat”. Ugyanakkor hangsúlyozta: rendkívül hátrányos mindent a püspököktől várni, mintha ők volnának azok, akiknek a hívők helyett mindent meg kell tenniük. E felfogás követői minden felelősséget egyedül a püspökökre hárítanak és így lehetővé teszik, hogy a nép az egyház ügyeit kizárólag „a papok dolgának” tartsa. A lap ezzel a felfogással szemben az egyház valódi – de ellenőrzött – demokratizálásának igényét fogalmazta meg: „Nagyon sok ügyünk van, amelynél a kezdeményezést lenn kell kezdeni épp úgy, mint az építésnél a fundamentum-ásást. A kath[olikus]. népet magát kell nekünk nagyobb működésre birmunk, amelyet aztán a püspöki kar bölcsessége vezet, irányít, egységessé tesz, de veszélyes a kath[olikus]. népet minden ténykedésről elzárni.”⁷³

A tervezetések és a viták azonban végül ezúttal is hiábavalónak bizonyultak: az országos kiállítás alkalmával sem valósult meg a katolikus nagygyűlés. Ez azonban nem vette el a kezdeményezőket kedvét, és a rendezvény meghonosítására törekvő orgánumok a következő szóba jöhető alkalom kihasználására, azaz a millennium méltó megünneplésére szólították fel olvasóikat.⁷⁴

* * *

70 Veszprémi Közlöny 1885. május 31. 2. A lap azok ellen is állást foglalt, aki szerint előbb két-három ezer katolikus kört kell alakítani, amelyek majd képesek lesznek összehívni a nagygyűlést. A lefolyt félévben viszont mindössze három alakult, tehát kétezerhez 333 évet kellene várni – jegyezte meg ironikusan a szerkesztő. Veszprémi Közlöny 1885. augusztus 9. 2.

71 Religio 1885. június 17. 377–380.

72 Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár Breznay Béla egyetemi tanár Pauer Jánosnak 1885. Szent Péter és Pál apostol vigíliáján (június 28.)

73 Veszprémi Közlöny 1885. június 7. 1.

74 Veszprémi Közlöny 1885. november 8. 1.

Összegzésként elmondható tehát, hogy a nagygyűlések intézménye iránt a magyar katolikus közéletben már az 1860-as évektől érdeklődés mutatkozott. A külföldi minták nagy vonzerővel rendelkeztek: a Szent László Társulat elsősorban a német nagygyűlésekre figyelt, a Katolikus Elvbarátok Szövetségének tagjaira római zarándoklatuk emléke volt jelentős hatással, az 1880-as évek kezdeményezőire pedig, mint láthattuk, a nemzetközivé válás útjait kereső német nagygyűlések és XIII. Leó törekvései egyaránt nagy hatást gyakoroltak.

A nagygyűlés alap gondolata azonban, amelynek értelmében a világi hívőket bevonták a katolikus közösséget érintő problémák megvitatásába, ekkor még túlzottan is demokratikusnak, modernnek tűnt a hazai hierarchia számára, amely összességében igen óvatosan viszonyult a kérdéshez. Peitler Antal váci püspök példája, aki 1868-ban kezdeményező szerepet játszott, inkább kivételnek tűnik. A lassú változást csak az egyházpolitikai küzdelem korszaka hozta meg, amikor a nagygyűlések bekerültek a politikai katolicizmus eszköztárába, majd 1900-tól megvalósult a német mintájú nagygyűlés hazai intézményesülése. A püspöki kar viszont néha még ekkor is, az egyházpolitikai küzdelem tapasztalatainak dacára is visszafogottan viszonyult a rendezvénysorozathoz, a katolikus egyháziak és világiak gyűlésében nem feltétlenül szövetségest, inkább konkurenst látva.⁷⁵

75 Erről részletesen l. *Klestenitz T.*: Szalongyűlések i. m.